

2

Retspsykologi

1. BAGGRUND

“Anklagede blev erklæret sindssyg i gerningsøjeblikket.” Denne sætning kunne være hentet direkte fra et indslag i tv-nyhederne i forbindelse med omtalen af en alvorlig forbrydelse. Bag en sådan erklæring står altid en retspsykolog. Retspsykologer skal sikre, at de mennesker, der i Danmark dømmes for en forbrydelse, egner sig til at afsone en almindelig straf i et fængsel.

Kriminelle handlinger og ligegyldighed overfor gældende love og normer er så almindelig en adfærd hos personer, der lider af antisocial personlighedsforstyrrelse, i daglig tale kaldet psykopati, at psykopati-begrebet får en grundig præsentation i dette kapitel.

Psykopati

Psykopat-betegnelsen anvendes i daglig tale om personer med en kold og beregnende adfærd, men i klinisk forstand er de rendyrkede psykopater heldigvis et fåtal. Psykopatens vigtigste kendetegn er:

- *Manglende empati*

Psykopater kan kun forstå andre ud fra handlinger og ikke ud fra følelser. De opfatter ofte følelser som svaghedstegn og er ligeglade med, om andre har det skidt. De er derfor vanskelige at omgås, både i privatlivet og i forbindelse med arbejdslivet, hvor indsatsen ofte er svingende og styret af deres egne behov nu og her.

empati = følelsesmæssig indlevelsevne

- *Gentagne handlinger, der bryder med sociale normer*

Det er vigtigt at slå fast, at ikke alle psykopater bliver kriminelle. Men den gruppe, som retspsykologen møder, vil ofte være kendetegnet ved gentagne overtrædelser i form af svindel, røveri, mishandling, incest, voldtægt eller drab. Forbrydelserne hænger primært sammen med den manglende empati; hvis man oplever andre mennesker som genstande, der kan bruges og leges med, og ikke som individer med følelser, der skal respekteres, så er det ikke så vanskeligt at svinge og skade dem.

- *Patologisk løgnagtighed*

Når man lyver, er man ude på at narre eller opnå en gevinst. En løgn kan naturligvis godt være harmløs og have til formål at redde en pinlig situation. Men i psykopatens brug af løggen er den blevet et redskab til at skabe en historie for omverdenen om egen storhed og almagt.

- *Manglende evne til langvarige forhold*

Psykopaternes manglende ansvarsfølelse og evne til at knytte dybe bånd til andre er en del af forklaringen på, at de ikke er i stand til at indgå varige venskaber eller forhold. Desuden kan deres behov for spænding ikke tilfredsstilles i relation til de samme personer over længere tid – de har i reglen ikke problemer med at knytte en overfladisk kontakt til andre, fordi de da kan imponere med deres umiddelbare charme, men når dagligdagen melder sig, kommer psykopaten til at kede sig og "må videre".

- *Meget lav frustrationstolerance*

Psykopater tåler ikke kritik og modstand og reagerer meget udadvendt, hvis de udsættes for noget sådant. Psykopaten mangler med andre ord kontrol over sine impulser og kan derfor ikke udsætte eller omforme sin vrede til acceptable former.

- *Manglende evne til at føle skyld og lære af erfaring*

Psykopater kan godt love bod og bedring, men er ikke i stand til at holde løfterne, fordi deres frustrationstærskel som nævnt er meget lav. De er ude af stand til at angre, fordi de ikke kan føle skam, og fordi de ofte mener, at deres ofre ikke fortjener bedre. Den manglende anger hænger sammen med, at de skyder skylden og ansvaret over på andre.

- *Glathed/Overfladisk charme*

Psykopater er ofte udadvendte og har let ved at snakke. De kan fængsle en forsamling med deres levende beretninger og fremtræder i det hele taget som meget tiltalende, når de vil.

Hvorfor bliver man psykopat? Svaret på spørgsmålet er naturligvis et helt kapitel for sig, men psykologer er enige om, at både biologiske, psykologiske og sociale faktorer spiller en rolle i udviklingen af en psykopat. Det viser sig, *biologisk* set, at psykopater reagerer mindre på følelsesord og på følelsesmæssig betydning end almindelige mennesker. Der foregår altså ikke den samme hjerneaktivitet hos psykopater som hos en ikke-psykopatisk kontrolgruppe, når de udsættes for følelsesladede ord og situationer. Som *psykologiske* faktorer kan nævnes, at psy-

De ældste 'løgnedetektorer', der blev benyttet i 1960'erne, målte især graden af nervøs sved hos den undersøgte person. Eftersom mennesker reagerer med øget aktivitet i svedkirtlerne, når de bliver anspændte og nervøse, mente man at kunne måle løggen ud fra strømpassagen gennem fingrene (fordi svedig hud leder strømmen bedre end tør hud). Men det viste sig, at koldblodige forbrydere kunne snyde løgnedetektoren, hvori- mod nervøse uskyldige viste store udslag på detektoren.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2001, 10 (5))

Den psykologiske katharsis-teori går ud på, at det er godt at få afreageret sin vrede – når man har fået luft for sine aggressioner bliver man mindre vred siden hen. Teorien kritiseres af det indlæringspsykologiske perspektiv, der tværtimod ser aggressiv adfærd som en indlært adfærd, der bare forstærkes ved at blive udvist flere gange. Ifølge denne teori bliver man mere aggressiv af at udleve sin vrede.

(Forskningsnyt fra psykologien, 1999, 8 (6))

kopater er udstyret med en oplevelse af at være mere værd end andre og dette i sammenhæng med deres manglende indlevelsesevne forklarer deres adfærdsmønstre. De *sociale* faktorer har væsentligst at gøre med forskellige former for svigt. Her er det vigtigt at påpege, at der også findes psykopater fra ressourcestærke og tilsyneladende velfungerende familier. Men det er dog en kendsgerning, at mange psykopater har haft en opvækst med druk, vold og forskellige former for misbrug.

NARCISSISME OG PSYKOPATI

Narcissisme er kernen i den psykopatiske personlighed (se kapitlet om mediepsykologi). Ikke alle narcissister er psykopater, men psykopaten har en række træk til fælles med den personlighedsstruktur, man finder hos personer med narcissistiske forstyrrelser. Man kan sammenligne psykopaten og narcissisten i relation til 4 parametre:

- *Selvbegrebet:* I begge personlighedstyper møder man omnipotens ("jeg kan alt"), selvoptagethed, og forestillingen om, at man har/bør have særlige rettigheder. Men hvor psykopatens selv er destruktivt og ødelæggende, er narcissistens selv (i perioder) grandios og exhibitionistisk.
- *Følelser:* Begge personlighedstyper er følelsesmæssigt ustabile, aggressive og lider under følelsen af tomhed og kedsomhed. Imidlertid viser psykopatens følelsesmæssige problemer sig som fjendtlighed og oplevelsen af at være skyldsfri, hvorimod narcissisten reagerer ved at være dominerende, men også med følelsen af skyld og skam i relation til sin dominans.
- *Relationer til andre:* Begge grupper mangler empati i omgangen med andre mennesker, hvilket får dem til at bruge andre i en grad, der kan føre til regulær udnyttelse. Igen er der gradforskelle: psykopaten manipulerer og udhænger sine omgivelser, mens narcissisten forsøger sig med forførelse og reagerer med misundelse overfor dem, det ikke lykkes at imponere eller overgå.
- *Moral:* For begge grupper gælder det, at de gerne bestikker, lyver eller på anden vis optræder upålideligt overfor andre mennesker, men med den forskel, at psykopaten er skrupelløs, mens narcissisten har moralske skruler over sin adfærd.

(Dahl, 1999)

Social arv

Når børn af psykopater selv udvikler psykopatiske træk, er det et resultat af social arv. Betegnelsen dækker over den onde spiral, man ser i familier, der har problemer både socialt og psykologisk (se også kapitlet om børne- og familiepsykologi). Det kan være marginaliserede familier, hvor begge forældre er langtidsledige, har misbrugsproblemer eller på anden måde er kommet ind i en skæv udvikling, som de ikke magter at bryde. Børn, der vokser op i et sådant miljø, vil have vanskeligt ved at bryde det sociale mønster, som de er vokset op i og har derfor en stor risiko for selv at ende som marginaliserede voksne. En stor del af de indsatte i landets fængsler kommer da også fra familier, hvor den sociale arv er belastet.

Kendte risikofaktorer for at udvikle psykopati er:

- Fravær af forældre
- Konflikter mellem forældre
- Mangel på disciplin og opsyn
- Fysisk og seksuelt misbrug
- Faktorer uden for familien i kammeratskabsgruppen ("dårligt selskab")
- Mangel på stabilitet og konsekvent pædagogik i skolesammenhæng

(Forskningsnyt fra psykologien, 2000, 9 (3))

Ifølge Freud fødes vi som egoistiske små krabater, og må møjsommeligt lære at udvise hensyn til andre for at begå os i samfundet. En anden teori forudsætter, at evolutionen har udviklet en form for 'altruisme-instinkt' hos os – og altså nu er medfødt.

En undersøgelse fra England tyder på, at børns tilbøjelighed til at udvise godhed er aftagende snarere end tiltagende under opvæksten – og støtter hermed den sidstnævnte teori.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2000, 9 (1))

UNDERSØGELSER HAR VIST

- at det gennemsnitligt er kvinderne og ikke mændene, der oftest tæver partneren i et parforhold. Dette gælder dog kun, når undersøgelserne medregner harmløse skub og slag. Når der er tale om alvorlig vold, er mændene farligere. Konklusionen hviler på sammenligninger af 83 undersøgelser fra engelsktalende lande, men er sandsynligvis beskrivende for Danmark.

(Forskningsnyt fra Psykologien, 2001 10 (1))

- at psykopaters mangel på medfølelse, kan måles ud fra deres blinkereflekser. I en undersøgelse, hvor en gruppe psykopatiske og en gruppe ikke-psykopatiske mænd blev forevist én række billeder, der forestillede voldsscener med særlig fokus på voldsøfret, udviste de psykopatiske mænd ikke nogen forstærkning af blinkerefleksen (som gruppen af ikke-psykopater gjorde det) – men derimod en svækkelse, hvilket kunne tyde på, at de ikke reagerede med negative følelser. Den svagere blinkerefleks indikerer derimod positive, lystbetonede følelser.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2001, 10 (2))

- at "små vidner" kan manipuleres. Psykologerne viste en gruppe børn og yngre voksne nogle små filmede proforma-forbrydelser og stillede derefter vildledende spørgsmål om det, der var foregået i filmene. Det viste sig ved et senere interview, at de vildledende spørgsmål havde haft held til at fordreje hukommelsen hos 5-6-årige børn, men ikke i væsentlig grad hos større børn og voksne.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2001, 10 (3))

- at mænd, der har oplevet fysisk mishandling og incest-overgreb i barndommen, ofte selv bliver voldtægtsmænd senere i livet. Er begge typer barndomstraumer til stede, er risikoen for forekomst af voldtægt op til seksdoblet. Børn og unge, der har været udsat for overgreb i barndommen vil også være mere tilbøjelige til at opsøge afvigende subkulturer, hvor der eksempelvis er et stort forbrug af alkohol og stoffer.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2001, 10 (6))

- at en god støtte i opvækstmiljøet kan afbøde de risici for psykopati, som den enkelte kan være biologisk disponeret for.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2000, 9 (3))

- at mistilpasning i form af adfærdsproblemer hos drenge i 5-6 årsalderen og piger i 9-årsalderen kan forudsige senere antisocial udvikling. Ved at forbedre børnenes selvfølelse og skolepræstationer kan man modvirke risikoen for antisocial adfærd som voksen.

(Forskningsnyt fra psykologien, 1998, 7 (1))

- at mænd værdsætter vold på film mere end kvinder. To sammenlignelige grupper blev forevist hver sin version af den samme film – den eneste forskel var, at de groveste voldsscener var klippet ud af den ene version, uden at det iverdigt forstyrrede handlingen. Det viste sig, at mændene foretrak den voldelige version – kvinderne den redigerede version.

(Forskningsnyt fra psykologien, 2000, 9 (3))

2. RETSPSYKOLOGI I PRAKSIS

Kilderne

Claus Werchmeister er Cand. Psych og arbejder som retspsykolog på Psykiatrisk Hospital Risskov, Retspsykiatrisk Afdeling. I modsætning til en del andre psykologiske praksisformer kan man ikke videreud-danne sig til retspsykolog. Alligevel er der tale om et klart afgrænset område med specialafdelinger 4 steder i landet – foruden Risskov har Ålborg, Middelfart og Sct. Hans et retspsykiatrisk sengeafsnit med panserglas og slusegange som i et rigtigt fængsel.

Den retspsykiatriske afdeling i Risskov har 3-4 psykologer, hvoraf nogle foretager undersøgelser, mens andre primært behandler. Claus Werchmeister tager sig udelukkende af undersøgelsesdelen.

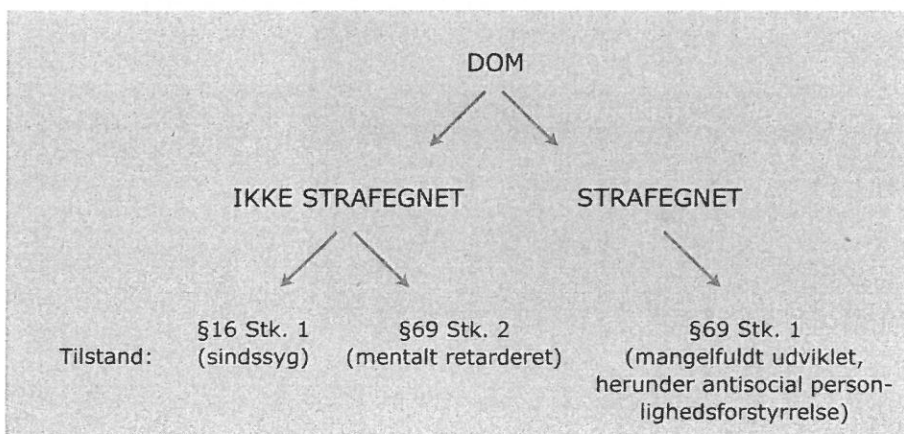
Når en kriminel henvises til retspsykiatrisk afdeling i Risskov, vil vedkommende møde et tværfagligt team bestående af læger, psykiatere, psykologer og socialrådgivere. Psykologens rolle bliver i første omgang at undersøge, om personen er sindssyg eller mindre begavet, fordi man i givet fald er straffri. Det betyder naturligvis ikke, at man slippes løs på gaden, men sanktionen vil så ændres til en form for behandling eller forvaring.

Udover at vurdere, om en person er egnet til straf, er det også personalets opgave at vurdere, om en person skal betegnes som farlig. Undersøgelsen og behandlingen er et længere forløb. De fleste krimi-nelle opholder sig på den lukkede afdeling i 3-6 måneder, andre er der i flere år, hvorefter de udsluses til en pædagogisk institution i deres hjemkommune.

Modtagerne

Der er overordnet 3 grupper af mennesker, som visiteres til retspsykia-triske hospitalet med henblik på at få vurderet deres strafegnethed.

Nedenstående oversigt viser de forskellige tilstande, som en person kan få hæftet på sig i forbindelse med en dom:

I hver af de 3 tilstande kan sanktionen vurderes til behandling, anbringelse eller forvaring på ubestemt tid.

Sindssyge

Man kan som allerede nævnt erklæres for sindssyg i gerningsøjeblikket. I sjældne tilfælde kan der være tale om normale mennesker uden psykiske problemer, for hvem "klappen går ned" i en bestemt situation, men oftest vil der været tale om personer, der igennem længere tid har haft perioder med et psykotisk adfærdsmønster (se kapitel om klinisk psykologi). Psykosen vil i kriminelle sammenhænge ofte vise sig ved skizofreni, hvorved personens dømmekraft er sat ud af spil på grund af et eller flere af følgende symptomer:

- Manglende virkelighedsfornemmelse
- Forfølgelsesvanvid
- Hallucinationer
- Personlighedsspaltning

Mentalt retarderede

Betegnelsen dækker over personer, som intelligensmæssigt er svagt udrustede og som derfor ikke kan gennemskue konsekvenserne af deres handlinger. Det kan være personer, som både emotionelt og kognitivt befinder sig på niveau med børn på 4-5 år og som derfor heller ikke oplever deres forbrydelse som andet og mere end en leg, som kan gøres god igen.

Mangelfuldt udviklede

Gruppen af mangelfuldt udviklede rummer blandt andet de såkaldte karakterafvigere. Betegnelsen "karakterafviger" er i Danmark forholdsvis bred, fordi den dækker over personer med lettere karakterafvigende træk i den ene ende og rendyrkede psykopater i den anden.

Redskaberne

I forbindelse med forebyggelse af kriminel adfærd har man verden over forsøgt sig med forskellige behandlingsstrategier. De fleste af disse behandlinger tager udgangspunkt i en form for adfærdsterapi. Adfærdsterapien bygger på den såkaldte indlæringspsykologi, hvor man undersøger hvilke forhold, der betinger vores adfærd. Den *klassiske betingning* blev blandt andet påvist af Ivan P. Pavlov (1849-1936), der er kendt for sine forsøg med hunde. Pavlov fandt ud af, at en hund efterhånden kunne aktivere sin savlereffleks i situationer, som ikke normalt udløste refleksen, hvis blot der var en klar og sikker sammenhæng

De groveste former for antisocial adfærd (vold og kriminalitet) topper i alderen 18-29 år. Behandlingerfaringer for denne gruppe er generelt negative. (Forskningsnyt fra psykologien, 1998, 7 (1))

mellem den pågældende situation og en spisesituation, som hunde normalt savler i forbindelse med. I Pavlovs laboratorium lød en klokke altid umiddelbart før hunden fik udleveret sin mad. Hunden begyndte, som en betinget reaktion, at savle alene ved lyden af klokken.

I fiktionens verden har man overført Pavlovs eksperiment til retspsykologien. I Stanley Cubricks film *A Clockwork Orange* får en ren-dyrket psykopat tilbudt en alternativ strafafsoning. Hvis han indvilliger i at deltage i et eksperiment, der skal kurere hans begejstring for at udføre vold, mord og voldtægt, vil han til gengæld være en fri mand så snart eksperimentet er færdigt. Behandlingen er et eksempel på klassisk betingning. Den stjernepsykotatiske hovedperson spændes fast i et "hovedtøj" der forhindrer ham i at lukke øjnene. Derefter placeres han foran et stort biograflærred og tvinges til at se den ene voldsfilm efter den anden (sågar akkompagneret af hans yndlingsmusik – Ludwig van Beethoven) samtidig med, at han modtager et kvalmefremkaldende middel. Der går ikke mange dage, før forsøgspersonen kobler kvalmen med volden på lærredet og udvikler en angst for at se på og selv udøve vold mod andre.

Filmen viser et ekstremt eksempel på adfærdsregulering inspireret af Pavlovs teorier. I virkelighedens verden går man knap så drastisk til værks, men i Danmark har medierne på det seneste interesseret sig for forsøg med at medicinere sædelighedsforbrydere til at miste deres seksuelle lyst. Medicineringen har vist sig ikke at have effekt på alle personer, ligesom der i visse tilfælde er bivirkninger.

En anden form for adfærdsregulering er inspireret af Frederic B. Skinners (1904-1990) såkaldte *operante betingning*. Hvor personerne i den klassiske betingning er passive, har de i den operante betingning en aktiv rolle. Skinner lærte eksempelvis forskellige mindre dyr, at de ved at aktivere en bestemt knap i et bur blev belønnet med noget mad, de godt kunne lide. I retspsykologien kan den operante betingnings belønning eksempelvis være retten til udgang i weekenderne – man regulerer altså de indsattes adfærd ved at belønne en god og konstruktiv adfærd. Selv om den operante betingning ikke direkte beror på straf, hæmmer den alligevel uhensigtsmæssig adfærd, fordi belønningen som i danske fængsler kunne være udgangstilladelsen, retten til at tale med familien eller muligheden for at styrketræne i fængslets motionsrum, inddrages.

Retspsykiatrisk Klinik i Riskov bekender sig ikke til en enkelt behandlingform. Alligevel kan man sige, at en struktureret tilgang er den dominerende, fordi klientellet ofte ikke er motiveret for en psykodynamisk orienteret behandling. Der er tale om personer med et langt liv i kontakt med myndigheder og deriblandt også psykologer, og

Nutildags bruger man tre former for løgnedektorer. Den ene går ud på at måle elektronske hjernebølger – som ser ud til at ændre sig når man fortæller en løgn. Denne metode er kostbar og vanskelig – og ikke helt så sikker, som man først troede. Den anden metode går ud på at måle reaktionstider på kritiske spørgsmål – idéen er, at en løgner lige skal have tid til at finde på sin løgn. En ny, tredje metode ser på folks pupiller – som tilsyneladende udvider sig mere, når de fortæller en løgn, end når de taler sandhed. Den sidste metode er endnu kun undersøgt i laboratoriet. (Forskningsnyt fra psykologien, 2001, 10 (5))

sådanne klienter er ikke altid motiverede for en dybdegående analyse af deres psykiske problemer. Derfor er behandlingen ofte mere rådgivende og vejledende end egentlig psykologisk. Det viser sig eksempelvis i praksis, at et tillidsfuldt forhold til en socialrådgiver kan have en stor effekt på en person, hvis forløbet er længerevarende og bygger på gensidig respekt.

Man kan overordnet inddele det retspsykiatriske arbejde i 3 faser:

- Profil-fasen
- Undersøgelsesfasen
- Behandlingsfasen

Profilfasen

Når en grov forbrydelse begås og det lykkes for gerningsmanden at slippe uset fra gerningsstedet, står politiet med en vanskelig opgave. Ofte vil gerningsmanden dog efterlade sig spor i form af fingeraftryk, DNA-materiale eller andre ting, der kan lede politiet på vej.

Forbrydelsesanalysen er en systematisk undersøgelse af alt tilgængeligt information om gerningsstedet og offeret for forbrydelsen samt eventuelle vidners iagttagelser af gerningsmanden. Analysen skal gerne føre frem til en klargørelse af motivet for forbrydelsen.

En anden måde at komme videre med opklaringsarbejdet på er ved hjælp af de såkaldte gerningsmandsprofiler. *Gerningsmandsprofilen* (GMP) er et kvalificeret bud på gerningsmandens mest sandsynlige persontype, i relation til sociale, uddannelsesmæssige og demografiske forhold. Retspsykologens opgave i sådanne sager er at gennemgå sagsakterne og undersøge, om der tegner sig et bestemt mønster af gerningsmandens personlighed eller typiske adfærd. Man kan ikke alene ud fra forbrydelsen vurdere, om gerningsmanden har en bestemt psykisk lidelse, men psykologen kan med sin viden om menneskets personlighed være med til at vurdere den kriminelles motiver. Endvidere er der ganske særlige forbrydelser, som peger på en bestemt psykologisk problemstilling.

Claus Werchmeister omtaler følgende "lovmæssigheder":

- Mødre der dræber deres børn er i reglen sindssyge (depressive eller psykotiske)
- Personer, der 100% umotiveret dræber fremmede er med stor sandsynlighed også sindssyge
- Berigelseskriminalitet i mindre omfang udføres oftest af misbrugere, der skal bruge hurtige penge

I Danmark er gerningsmandsprofilerne en del af retspsykologien, som ikke anvendes meget. Til gengæld er GMP en fast bestanddel i den svenske retspsykiatri. Når man i Danmark ikke har tradition for at benytte sig af profileringer, hænger det blandt andet sammen med, at det kun tjener sit formål i tilfælde med serieforbrydelser, det være sig mordsager, voldtægtssager og pyromanbrande, der tilsyneladende er begået af den samme person. Vi har heldigvis kun få eksempler på seriemordere i Danmark, men voldtægter eller pyromanbrande begået af én og samme person forekommer.

GERNINGSMANDSPROFILER

I perioden 1939-1956 hærgede en bombemand i New York. På basis af en række breve fra gerningsmanden og en detaljeret rekonstruktion af de 32 bombeepisoder, blev der lavet en profil af gerningsmanden, der blandt andet pegede på, at gerningsmanden havde en yderst tvangspræget karakter. Da han senere blev pågrebet, viste langt de fleste informationer fra profilen at holde stik.

I august 1991 indtraf en usædvanlig forbrydelse i Sverige. Tre udenlandske studerende går igennem en park og bemærker et rødt lys som bevæger sig i buskene. Kort efter peger det røde lys på én af dem, hvorefter den pågældende falder om, ramt af et pistolskud. Man fandt aldrig brugte patroner eller andet i parken. Efter 3 tilfælde, der til forveksling lignede det første, kom forbryderen til at gå under betegnelsen "Lasermannen." Han fortsatte året efter sine ugeringer med en lydæmpet revolver og en maske for ansigtet. I alt nåede han at skyde på 13 personer, de to fik varige hjerneskader og de øvrige fik fysiske og psykiske mén for resten af livet. I løbet af 3 måneders intenst arbejde blev der lavet en retspsykologisk profil af gerningsmanden. Profilen pegede til slut på én person, en mand som blev anholdt og dømt for forbrydelsen. Manden var sikkert blevet dømt under alle omstændigheder, men profilarbejdet understøttede og effektiviserede efterforskningsarbejdet.

Undersøgelsesfasen

Den retspsykologiske undersøgelse skal klargøre, om den kriminelle er egnet til strafafsoning i et almindeligt fængsel. Der er tale om en mentalundersøgelse, på baggrund af hvilken psykologen kan komme med en melding om personens psykiske tilstand. Undersøgelsen er en blanding af samtale og forskellige emotionelle og kognitive tests, der skal afdække, hvordan personen tænker og føler. Her er det vigtigt at tage højde for, at en person kan have en interesse i at fremstå på en bestemt måde. Der ses ofte, at personer forsøger at snyde sig til en straf uden for et normalt fængsel ved at spille psykisk syg, men den modsatte problemstilling ses også – i visse kredse er det pinligt at fremstå som psykisk syg og til gengæld mere maskulint at komme i et ordinært fængsel. Psykologen gennemskuer i reglen sådanne motiver i løbet af mentalundersøgelsen og sammenholder endvidere det billede af personen, som fremkommer, med den viden, som politirapporter og

Når der henvises til en undersøgelse, så tror vi i modsætning til i andre psykologiske sammenhænge ikke altid på personen.
(Claus Werchmeister)

andre oplysninger om personens opvækst og skolegang giver. Man får derigennem et billede af, om personen fremtræder rimelig konsistent.

Behandlingsfasen

Man behandler naturligvis kun personer med psykiske problemer, hvis man vurderer, at det tjener et formål. Sindssyge skal under behandling, typisk ved indlæggelse på et lukket psykiatrisk hospital. Behandlingen for en mentalt retarderet kan være i form af tilsyn af kriminalforsorgen og en anbringelse eller forvaring på en egnet institution. Gruppen af mangelfuldt udviklede er broget, men behandlingen kan blandt andet bestå i afvænnning fra misbrug.

I praksis er der en uforholdsmæssig stor del af de retspsykiatriske patienter, der har en anden etnisk baggrund end dansk. Claus Werchmeister mener imidlertid ikke, at man på den baggrund kan konkludere, at flere indvandrere og flygtninge er sindsforstyrrede, når de begår kriminalitet; forklaringen skal sikkert også findes i, at flere fra denne gruppe visiteres til afdelingen på grund af en anderledes adfærd. Alene det, at den tosprogede har mangelfulde danskfærdigheder eller en anden kulturel baggrund kan få folk til at tænke, at noget er galt. Det er der naturligvis også i mange af tilfældene. Eksempelvis lider en del af disse kriminelle af PTSD (Post Traumatisk Stress Disorder) som følge af de krigsoplevelser, de er flygtet fra. Denne tilstand kan man læse mere om i kapitlet om krisepsykologi.

Det er ikke kun flygtninge og indvandrere, der fylder mere end tidligere på de retspsykiatriske afdelinger. Også kvinderne har for alvor gjort deres entré. Overordnet kan man sige om kvindernes kriminelle mønster, at:

- De er mere kriminelle end tidligere
- Deres kriminalitet er blevet mere voldspræget
- Deres karakterafvigende adfærd er blevet værre

Der kan være mange gode forklaringer på kvindernes stigende visitering til de retspsykiatriske klinikker. Claus Werchmeister tilskriver de ændrede familiemønstre en vis betydning. Alene det faktum, at kvinderne går mindre hjemme og varetager funktioner, som er helt parallelle til mændenes, vil få deres kriminelle adfærdsmønster til at stige.

3. CASE: MANDEN MED MASKEN

Mørk aften på en parcelhusvej i en større dansk provinsby. En maskeklædt mand finder vej ind gennem et kældervindue i et tre-etagers hus. I kælderen sover en ung pige. Hun vågner brat ved synet af den maskerede mand, der befinder sig oven på hende. Hun vil skribe, men han holder en handskeklædt hånd over hendes ansigt. Det lykkes ham at begå fuldbyrdet voldtægt. Derefter forsvinder han ubemærket igen, efter at have forvissat sit offer om, at han vender tilbage, hvis hun sladrer!

Episoden var ikke enkeltstående. Manden, der snart gik under betegnelsen "Maskemanden", fortsatte sin hærgen gennem byen med en række voldsomme og opsigtsvækkende voldtægter. Det lykkedes ham at voldtage 3 kvinder og forsøge sig med en fjerde kvinde, før han blev pågrebet. Øgenavnet Maskemanden fik han, fordi han hver gang var iført en maske, der skjulte hans identitet for offeret.

Da mandens identitet blev offentliggjort, blev folk i byen chokerede; der var tale om en tilsyneladende stille og rolig familiefar på 29 år, der om dagen passede sit borgerlige job og om natten overfaldt og ydmygede ukendte kvinder på det groveste. Han blev anholdt og sigtet, fordi hans bil i forbindelse med det sidste forhold, han nåede at begå, holdt parkeret så den spærrede for udkørslen til et hus. Husejeren noterede bilens nummer, og da bilens ejermand ved nærmere eftersyn viste sig at have et arbejdsmønster, der passede sammen med de tidligere forbrydelser, samt et par Eccosko, som havde efterladt mærker på tidligere gerningssteder, blev han fængslet. Manden, der nægtede sig skyldig, blev efter en mentalundersøgelse vurderet strafegnet. Derfor blev han idømt almindelig fængselsstraf og afsonede straffen for voldtægterne samt for 2 tyverier fra beboelser, 6 forsøg på tyverier fra beboelser og et røveri fra en fagforening med et udbytte på ca. 102.000 kr.

Hustruen valgte at tro på sin mands forklaringer om hans uskyld, og hun flyttede sammen med deres fælles barn med til Fyn, hvor han skulle afsone sin straf.

8 år senere gentager det grusomme mønster sig på Fyn, denne gang med 5 kvindelige ofre, alle unge piger. Det går op for politiet, at der er tale om én og samme mand, Maskemanden fra 1980'ernes første år har slået til igen, nu under medie-betegnelsen "Hættemanden".

Løsladt og udrustet med et nyt og mindre kendt efternavn var gerningsmanden på papiret klar til at starte på en frisk, men sådan skulle det altså ikke gå.

Historiens første seriemorder er Jack the Ripper ("opsprætter-Jack"). Han huserede i 1880'ernes London, hvor han dræbte og maltrakterede flere prostituerede. Han blev aldrig pågrebet.

Denne gang blev han fældet på sit kriminelle mønster: hver gang overfaldt han kvinderne i deres eget hjem, gerne ved at komme ind igennem et kældervindue og som nævnt altid med en maske for ansigtet. Og hver gang truede han sig til sex med en kniv i hånden.

I 1980'erne havde man endnu ikke indført den særlige behandlingsmodel overfor sædelighedsforbrydere, som fungerer i dag. Man lavede dengang heller ikke gerningsmandsprofiler og blev derfor først på et meget sent tidspunkt opmærksom på den store lighed, der var mellem de to serier af forbrydelser.